

АХБОРОТЛАШГАН ЖАМИЯТДА ЎҚУВЧИЛАРНИ АХБОРОТЛАР БИЛАН ИШЛАШ КЎНИКМАСИНИ ТАРБИЯЛАШ ЙЎЛЛАРИ

DOI: <https://doi.org/10.53885/edinres.2022.91.85.021>

Раҳимова Гулбаҳор Валижонова,

Фарғона вилояти халқ таълими ходимларини қайта тайёрлаш ва малкасини ошириш ҳудудий маркази ўқитувчиси, мустақил тадқиқотчи

Аннотация. Мақолада, ахборотлашган жамиятда ўқувчиларни ахборотлар билан ишлаш кўникмасини тарбиялаш йўллари, таълим иштирокчиларининг, хусусан ўқувчиларнинг фойдалана олиш маданиятини тарбиялашда зарурати хусусида сўз юритилган.

Калит сўзлар: ахборотлашган давр, ахборот алмашув, глобаллашув, ахборот маркази, ахборотлашган муҳит, ахборот маънавияти.

СПОСОБЫ ОБУЧЕНИЯ СТУДЕНТОВ НАВЫКАМ РАБОТЫ С ИНФОРМАЦИЕЙ В ИНФОРМАЦИОННОМ ОБЩЕСТВЕ

Рахимова Гулбахор Валиджонова

преподаватель Ферганского областного регионального центра переподготовки и повышения квалификации работников народного образования, самостоятельный соискатель

Аннотация. В статье рассматриваются пути развития у учащихся способности работать с информацией в информированном обществе, необходимость воспитания у участников, особенно учащихся, культуры доступа.

Ключевые слова: информационный век, информационный обмен, глобализация, информационный центр, информационная среда, информационная духовность.

WAYS OF TEACHING STUDENTS TO WORK WITH INFORMATION IN THE INFORMATION SOCIETY

Rakhimova Gulbakhor Valijonovna

teacher of the Fergana Regional Center for Retraining and Advanced Training of Public Education Workers, independent applicant

Abstract. The article discusses ways to develop students' ability to work with information in an informed society, the need for participants, especially students, to cultivate a culture of access.

Keywords: information age, information exchange, globalization, information center, information environment, information spirituality.

Ҳозирги ахборотлашган даврда глобаллашув жараёни яққол намоён бўлиб бормоқда. Яъни, ахборотлаштириш глобаллашув жараёнлари билан узвий боғлиқ ҳолда кечмоқда. “Бугунги дунёда мислсиз илмий кашфиётлар, улкан техникавий имкониятлар, универсал технологиялар, ахборот тарқатишининг глобаллашуви, яъни уларнинг бутун курраи заминни қамраб олиш жараёни шиддат билан ўсиб бормоқда. Масалан, Интернет тизими орқали ахборот алмашув, бинобарин, ғоявий таъсир ўтказиш имкониятлари ҳам тобора кенгайяпти. Аслида ахборот соҳасидаги глобаллашув инсоният учун, дунёнинг барча ҳудудларидаги одамларнинг ўзаро мулоқоти учун, илм-фан ва маданий бойликларни ўзлаштириш учун улкан имкониятлар яратадиган жараёндир”.

Ўтган даврлар давомида ахборот ва ахборот оқимини атрофлича фалсафий муҳокама

қилиниши ўзига хос мазмун-моҳиятга эга эканлиги билан ифодаланди. Бу тўғрида Ўзбекистон Республикаси Биринчи Президенти И.А.Каримов «Янги аср – ахборот, юксак технологиялар ва замонавий билимлар, олдимизда очилаётган янги истиқболлар асридир... Бу шиддаткор асрда атрофимизда ва халқаро майдонда қандай янги таҳдид ва хавф-хатарлар кучайиб бораётганидан кўз юмиб бўлмайди. Бундай вазият барчамиздан, аввало, ҳушёрлик ва сезгирликни, тез ўзгариб бораётган замон билан ҳамоҳанг бўлиб, узоқни кўзлаб яшашимизни талаб қилмоқда», дея таъкидлаган.

Оммавий ахборот воситалари ўсмир ёшидаги ўқувчи тарбиясидаги таъсир доираси қай даражада эканлигини аниқлаш мақсадида тадқиқот ишлари, изланишлар олиб боришни, таълим-тарбия жараёнида оммавий ахборот воситаларининг асл моҳиятини очиб берилишини, унда берилаётган материалларга ҳолисона фикр билдира олиш заковатига эга бўлган ўсмир ёшидаги ўқувчиларни тарбиялаш, йўналтириш шарт-шароитларини белгилашни тақозо этмоқда.

Ижтимоий муҳит ўсмир ёшидаги ўқувчи шахсининг асосий ижтимоий функцияларини белгилайди. Бевосита шаклланаётган ўсмир ёшидаги ўқувчига ижтимоий омил сифатида оммавий ахборот воситаларининг таъсир доираси бениҳоя кенгайиб бормоқда. Шу сабабли оммавий ахборот воситалари ўсмир ёшидаги ўқувчи ижтимоийлашувида муҳим ўринни эгаллайди. Психологларнинг ўрганишларига кўра, ўқувчиларнинг ижтимоий йўналганлиги фаолиятининг асосини ташкил этади. Уларда шундай психологик ҳолатда бўладик, бунда эҳтиёжлари, мотивлари, ҳаётий қарашлари, танлаган йўллари, белгиланган мақсадлари мавжудлиги билан белгиланди. .

Таълим соҳасида оммавий ахборот воситаларидан унумли фойдаланиш унда берилган материалларни тўғри таҳлил қила олиш қобилиятини ўқувчиларда шакллантиришда педагогларнинг, уларни йўналтира олиш қобилияти ва маҳоратига эга эканлигида намоён бўлади.

Бундан ташқари, ёшларимиз маънавиятига салбий таъсир кўрсатиши мумкин бўлган яна бир омил, интернетни олайлик. Интернет оммавий ахборот воситаси ҳисобланиб, у тарқатаётган хабарлар, рекламалар, клиплар, суратлар оммавий фикрни шакллантириш кучига эга. Бугун жаҳондаги йирик ахборот марказларининг кўпчилиги интернет орқали фаолият кўрсатмоқда. Шунинг билан бирга, интернетдаги ахборотларнинг ишончлилиқ даражаси, уларнинг кишилар онги ва маънавиятига акс таъсир этаётгани қайд қилинмоқда. Интернетда ёлғон, бўҳтон, шахс маънавиятини бузаётган материаллар кўпайиб бораётганини таҳлил қилган журналист Т.Раҳматуллаев ёзади: «...реал ҳаётда жазоланиши муқаррар бўлган фаолиятни виртуал оламда бемалол амалга ошириш мумкинлиги одамни бузади. Бунга мисол тариқасида тармоқда беҳисоб порнографик сайтларнинг мавжудлиги, шахсни камситувчи, очиқдан-очиқ ҳақоратлардан иборат сўзларнинг ишлатилиши, рекламада маҳсулотларнинг камчилигини яшириш, жамият учун зарарли ахборотнинг жойлаштирилиши (шу ўринда наркотик моддаларни тайёрлаш, сотиш, харид қилиш ҳақида маълумот берувчи сайтлар мавжудлигини уқтириш ўринли) кабиларни кўрсатиш мумкин».

Афсуски, кейинги йилларда оммавий ахборот воситаларининг барча турлари каби интернет ҳам айна шу таҳдидлар билан ёшларни ўзига жалб этмоқда. 70-80% ёшлар ўз вақтини интернет кафеларда ёки мобил интернетлардан фойдаланиш билан ўтказаётгани бунга ёрқин мисол бўла олади. Бу эса энг тезкор таъсир восита сифатида ҳам ижобий, ҳам салбий хулқни шакллантиришдаги омиллардан бири эканлиги маълум. Кузатувлар натижасига кўра, ҳамма вақт ҳам ёшлар интернет сайтларидан маълум бир мавзудаги материалларни олиш учун қирмайдилар, аксинча аксарият 70% ўсмир ёшидаги ўқувчилар кўнгилочар сайтларда ўз вақтини ўтказаётганликларини кўриш мумкин.

Шунингдек, ижтимоий муҳитда ахборотлаштириш маконини яратиш, замонавий

мухитнинг ўзига хос тизимни шакллантиришга асос бўлади. Шу билан бирга ахборотлашган мухит, шахснинг ақлий салоҳияти билан ҳамоҳанг равишда бориши лозим.

Бу эса шахс ва у яшаётган ахборот мухитининг ижодий салоҳиятини оширишга имкон яратади. Ахборотлашган жамият олдинги жамиятлардан сифат жиҳатидан фарқ қилади. Уни ерда моддий омиллар эмас, балки маънавий омиллар – билим ва ахборот биринчи ўринда туради. Жамият аъзоларининг аксарияти ахборот ва билим олиш, уларга ишлов бериш ҳамда уларни сақлаш ва етказиш жараёнида банд бўлади. Ахборотлашган жамиятда ахборот тайёрлаш моддий ишлаб чиқаришнинг ривожига туртки беради.

Ахборот воситаси сифатида интернетнинг таълим соҳасига олиб кирилиши ва уни таълим жараёнида қўлланилиши учун, албатта, ўқувчиларда маълум кўникмаларни шакллантириш лозим. “Масалан, Интернет тизими орқали ахборот алмашув, бинобарин, ғоявий таъсир ўтказиш имкониятлари ҳам тобора кенгайяпти. Аслида ахборот соҳасидаги глобаллашув инсоният учун, дунёнинг барча ҳудудларидаги одамларнинг ўзаро мулоқоти учун, илм-фан ва маданий бойликларни ўзлаштириш учун улкан имкониятлар яратадиган жараёндр”. Ана шу нуктаи назар билан қарай оладиган ёшларгина интернет ва унинг имкониятларидан унумли фойдалана олади.

Булардан ташқари, яна педагогнинг ахборот воситаларидан ўз педагогик фаолиятида қандай фойдалана олиши ҳам ўсмир ёшидаги ўқувчи шахсини шакллантиришда энг муҳим жиҳатлардан бири ҳисобланади.

Ҳозирда болалар ниҳоятда катта ахборот эркинлигига эга, шу билан бирга, болалар учун унинг оммалашган захри қотилиги ҳам ҳаддан ташқари катта. Ахборотлашган мухитнинг таъсирида, яъни бир муаммо борки, ўсмир ўқувчиларнинг берилаётган ахборотларни салбий ёки ижобий жиҳатига эътибор бермаслиги, ахборотларнинг ҳаддан зиёд кўплиги, ахборот хафвсизлигининг мавжуд эмаслигида. Шу боисдан, ахборотни идрок этишда адекват қабул қила олиш масаласи, бугунги куннинг энг долзарб муаммосига айланди.

Шу боисдан, ўқувчиларимиз ўз фаолиятининг мазмун-моҳиятини конкрет фарқлай олдиған ва исталган мавзудаги масалани ҳал қилишга қодир, мустақил ва эркин фикрлай оладиган ёшлар бўлмоғи керак.

Бугун кишилик жамиятида ёшлар-сон жиҳатидан энг катта қисмини ташкил этиб, айни дамда уларнинг сони 2 миллиард кишига етди.

Жамиятимизни ривожланганлиги, эртанги тарққиёти ёшларимиз барқамол шахс бўлиб қамолга етиши билан боғлиқ. Эндиги асосий мақсадимиз – ўқувчи ёшларимизнинг қобилиятларини рўёбга чиқаришларига имкон яратиш, тайзиқ ўтказишдек “вирус” ёйилишига барҳам беришдир”.

Мамлатимиз аҳолисининг қарийиб 64 фоизини ёшлар, яъни 30 ёшгача бўлганлар ташкил этади. Бу, бир томондан давлатимиз зиммасига улкан маъсулият юкласа, иккинчи томондан ёшларга оид мақбул сиёсат юритиш натижасида йирик имкониятлар ҳам беради. Ҳозирги кунда Ўзбекистонда меҳнат ресурсларининг яримидан кўпи ёшлардир.

Оммавий ахборот ёшлар онги ва ҳиссиётларига таъсир ўтказишнинг икки йўли орқали амалга оширилади:

1. Рационал модель – демократик тамойилларга таянган давлатларда мулоқот ва муносабатларнинг, оммавий кўринишида рационал усули доминантлик қилади. Уларда ахборотларни тарқатиш, исботларни келтириш, мантиқий фикрлаш нормалари билан асослаганлиги билан ишонтиради ва бу кишилар башарият томонидан тан олинадиган маънавий – ахлоқий мезонларга бўйсунуши лозим.

2. Ҳиссий таъсир усули – психологик ишонтириш усули бўлиб, фанатизм, сиёсий рақибларга, бошқа миллат вакилларига ишончсизлик, нафрат уйғотиш учун қўлланилади.

Бу ҳиссий таъсир кўпинча ақлий далиллар ва асослардан ҳам кучли бўлиши мумкин. Бунда тоталитар, авторитар ва айниқса этнографик тарғиботлардан кенг фойдаланилиб, сиёсий ташвиқотлар ёшлар онгини эгаллаб оладиган ҳиссий мазмун билан тўлдирилади. Лекин, инсон кундалик ҳаётидаги муносабатлар ақлий ҳамда маънавий – ахлоқий муносабатлар асосида тартибга солиниш муҳим ҳисобланади. Ҳиссий таъсир қанчалик кучли бўлмасин, ОАВларининг сиёсатга таъсири ахборот тарқатиш орқали рўй беради. Ахборот олиш, саралаш, шарҳлаш, ва тарқатиш бу жараённинг асосий босқичларидир.

Бундан ташқари, сиёсий онгга ОАВлари таъсирининг асосий 3 та модели ҳам мавжуд:

1. Максимал таъсир
2. Минимал таъсир
3. Тескари таъсир моделлари

Шу ўринда айтиш керакки, шундай усуллар таъсирида фуқаролар ўзларини ҳар хил тарзда тутаяди. Ахборот ва сиёсий жабҳаларга яратилган технологияларда ҳар бир даврада оммавий ахборот воситалари ва кишилардаги сиёсий онгнинг ўзаро таъсирини қандай типни етакчилик қилишини жиддий назоратда тутиш лозим.

Жамият ўз ривожининг барча босқичларида маънавий-ахлоқий қоидалар ишлаб чиққан ва улардан фойдаланиб келган. Маълумки, инсоннинг ривожланиши учун ахборот жуда зарур. Шунинг учун ҳам ахборот – энг муҳим ҳаётий зарур элементдир. Ахборот маънавий ва ахлоққа суянадиган тушунча саналади. Яъни, ахборот киши маънавиятини ўстиради ва ахлоқий камолотини ривожлантиради ҳамда уни ўзгартиради. Ижтимоий турмуш тараққиёти асосида, инсониятнинг ахборот асосида шаклланган маънавий ва ахлоқийлиги ётади. «Ахборот теварак-атрофдаги турли хил манбалардан тўпланган омилар бўлиб, бу билимларни қайта баён этиш» шакли ҳамдир.

Маълумотларга кўра, оммавий ахборот воситаларидаги хабарларни ҳеч қандай “Филтрисиз” қабул қилишлари оқибатида ўсмир ёшидаги ўқувчилар онги ва тафаккури захарланиши кузатилаётган. Масалан, ўсмир ёшидаги бола, бирор бир керакли маълумотни олиш мақсадида ёки ҳеч қандай мақсадсиз интернет сайтига киради, у ердаги маълумотлар ичида ўсмир диққати машхур шахслар ҳақидаги эътиборни тортувчи шов-шувли хабарга кўзи тушади, беихтиёр уни очади ва шоу бизнес вакилларининг навбатдаги реклама кўринишидаги сохта маълумотлари уни фикрини банд этган хабарларнинг давомини ўқишга киришади. Шу тариқа ўсмир ёшидаги ўқувчилар аста-секин кейинги маълумотларни очиш мақсадида белгиланган йўл асосида ёвузларнинг қармоғига илинади. Натижада, бу каби жирқанч “маданият” таъсирига тушган ўсмир ўқувчи ҳаётга лоқайд, қилаётган ишига эътиборсиз, ватан равнақи, миллат тақдирига ва халқ осийишталигига бефарқ киши сифатида улғайди.

Айни шу сабабдан, ахборот асри шиддати, ахборот хавсизлиги бўйича олиб бориладиган ислохотларда, бизга келаётган ахборот оқимининг моҳиятини, ақл-идрок, тафаккур кўзгусига солиб, тўғри тушуниб олишга ўргатиш ва ахборотларни саралаш қобилиятини шакллантириш, ўқувчиларнинг ғоявий қурашчанлик фазилатларига жиддий эътибор қаратишни тақозо этмоқда.

Берилаётган ахборотларни ўқувчиларнинг фаолият мотивациясида салбий жиҳатлар шаклланиб қолмаслигини олдини олишда ўсмир ёшидаги ўқувчиларнинг қуйидаги жиҳатларни шакллантириш керак. Ёритилаётган ахборотларни зарурини олиш, ажратиб олиш, солиштириш ва фойдалана олишда, онгли фарқлаш имкониятини юзага келиши, ахборотлар билан ишлаш кўникмасини тарбиялаш, мантиқий баҳолаш олиш малакаларини шакллантириш лозим. Ўқувчиларнинг ахборот воситалари билан ишлаш жараёнида, муҳим ахборотларни танлай билиш, ахборот мазмунидаги илгари сурилаётган фикр моҳиятини англаш, ғоявий - мафкуравий қарашларга қарши фикрлашда идрок этиш маданиятининг етарлича шаклланганлиги катта аҳамиятга эга ҳисобланади.

Албатта ахборотлар билан ишлашда идрок этиш маданиятининг асосини ахборотлар билан ишлаш билимдонлиги ва ахборотнинг хавф – хатарсиз эканлиги ташкил қилади. Ахборотлар билан ишлаш билимдонлиги мактабларимизда ўқитилаётган информатика дарсларида ўтказилган тажриба-синов ишлари натижасига кўра, педагоглар ўсмир ёшидаги ўқувчи шахсини шакллантириш жараёнида оммавий ахборот воситаларидан фойдаланишда куйидаги ташкилий педагогик шарт-шароитларни ҳисобга олишлари лозим:

-ўқувчиларни интернет сайтидан фанларга оид манбаларни олиш, ўрганиш, таҳлил қилиш, малака ва кўникмаларини шакллантиришда технологик йўналтириш;

-ўқувчиларни оммавий ахборот воситалари материалларини ўқиш, ўрганиш ва уларни амалда қўллашда самарали фойдаланишлари учун уларни психологик жиҳатдан тайёрлаш, йўналтириш;

-оммавий ахборот воситалари материалларини тўғри идрок этишлари учун тушунтириш, суҳбат мунозара усулларида фойдаланиш;

-ўқувчиларда оммавий ахборот воситалари материалларига нисбатан тўғри ижобий муносабатни маънавий-ахлоқий, эстетик дунёқарашни таркиб топтириш;

-ҳар бир ўқитувчи оммавий ахборот воситалари билан мунтазам танишиши, тарбиявий тадбирларнинг мазмунини улар билан бойитиб бориши;

-ота-оналар ҳам ёшларга оилавий тарбия жараёнида оммавий ахборот воситалари материалларини тўғри таҳлил қилиб, мулоҳаза юритиб, эркин, мустақил фикрловчи сифатидаги кўникмаларни шакллантириб бориши лозим.

Фойдаланилган адабиётлар

1.Миллий истиқдол ғояси: асосий тушунча ва тамойиллар. Т., Ўзбекистон, 2000, 23-бет.

2.Азизхўжаева Н. Педагогик технологиялар ва педагогик маҳорат. –Т., Адабиёт жамғармаси, 2006. 39-бет.

3.Рахматуллаев Т. Интернет маъсулиятсизлик макони эмас // Hurriyat, 2006 йил 15 февраль

4.Миллий истиқдол ғояси: асосий тушунча ва тамойиллар. Т., Ўзбекистон, 2000, 23-бет.

5.Ф.М. Кучукбаев, Д.Ф. Абдуазимова, Р.Х.Джураев, М.С.Диванова, М.Э.Иноятова. “Ўқувчи шахсига салбий таъсир курсатувчи интернет сайтлари ва телекўрсатувларнинг уларда салбий ҳис-туйғуларни вужудга келтиришнинг олдини олиш бўйича профилактик коррекцион дастур”. – Тошкент, 2016. – Б. 9.

6. Р. С. Касимов, И.У. Мажидов, Б.Ю.Ходиев, Ў.П.Умурзақов, А.Ш.Бемуродов. “Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлисига Мурожатномасини ўрганиш ва кенг жамоатчилик ўртасида тарғиб этишга бағишланган илмий – оммабоп қўлланма”. – Тошкент: Маънавият, 2018. – Б. 119, 243.

7. Давронов З. Илмий ижод методологияси. – Тошкент: Иқтисод-молия, 2007. – Б. 180.